

■ کارنامه استیضاح قبل و پس از انقلاب

دفتر بررسی‌های حقوقی

وزیری اظهار نماید آن هیئت یا آن وزیر از مقام وزارت منعزل می‌شود. قانون اساسی طرح استیضاح را به‌خواست مجلس شورای ملی در مورد هرامری که آنان بخواهند مجاز شمرده است و با صراحت مشخص نکرده یک نفر یا چه تعدادی از نمایندگان می‌توانند هیئت وزیران یا وزیری را مورد استیضاح قرار دهند، ولی از آنجا که اصل ۶۶ متمم قانون اساسی مشروطه گفته؛ مسئولیت وزرا و سیاستی را که راجع به آنها اتخاذ می‌شود قانون تعیین خواهد کرد. براین اساس آیین‌نامه داخلی مسائلی را که در رابطه با پدیده استیضاح مطرح است مشخص کرده است.

طبق ماده ۱۵۶ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای ملی مصوب کمیسیون منتخبه مصوب ۱۳۴۳/۱۲/۱۶، هر نماینده‌ای که نقض قانون یا مسامحه در اجرای آن یا سوء جریان اداره در سیاست داخلی و خارجی دولت را مشاهده نماید می‌تواند وزیر مسئول یا هیئت وزیران را استیضاح نماید. به این ترتیب این ماده قانونی به صراحت تعداد

استیضاح در حقوق اساسی قبل از انقلاب گرچه قانون اساسی مشروطه مصوب مورخ ۱۴ ذی‌القعدة ۱۳۲۴ مطابق با ۱۲۸۵ هجری شمسی لفظ استیضاح را به کار نبرده ولی از اصل ۴۲ آن قانون که عبارت توضیح خواستن مجلس شورای ملی از وزیر مسئول را به کار برده مسئله استیضاح از مفاد آن به روشنی مستفاد می‌گردد. اصل ۴۲ می‌گوید «در هر امری که مجلس شورای ملی از وزیر مسئول توضیح بخواهد آن وزیر ناگزیر از جواب است و این جواب نباید بدون عذر موجه و بیرون از اندازه اقتضا به عهده تأخیر بیفتد مگر مطالب محرمانه که مستور بودن آن در مدت معینی صلاح دولت و ملت باشد ولی بعد از انقضای مدت معین، وزیر مسئول مکلف است که همه مطلب را در مجلس ابراز نماید».

در خصوص آثار حقوقی استیضاح اصل ۶۷ متمم قانون اساسی مقرر داشته است:

«در صورتی که مجلس شورای ملی یا مجلس سنا با اکثریت تامه، عدم رضایت خود را از هیئت وزیر یا

ربع ساعت توضیحات تکمیلی بدهد. پس از خاتمه مذاکرات هر یک از نمایندگان حق دارند کتباً نسبت به وزیر یا وزیران تقاضای رأی مثبت یا منفی یا ساکت نمایند.^۱

رأی مثبت نشانه اظهار اعتماد و رأی منفی نشانه عدم رضایت است و رأی ساکت آن است که مجلس درباره تصدیق یا عدم تصدیق موضوع استیضاح از اظهار نظر صریح خودداری کرده است. نتیجه نهایی رأی مثبت و ساکت ادامه خدمت وزیر یا هیئت وزیران مورد استیضاح بود.

استیضاح در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران

مروری بر مباحث مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی در زمینه استیضاح برای فهم بهتر اصل ۸۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در مورد استیضاح، شایسته آن است خلاصه‌ای از نکات مهم مذاکرات نمایندگان محترم مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی آورده شود.

اصل ۷۰ پیش‌نویس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به مسئله استیضاح اختصاص داشت. به موجب آن نمایندگان می‌توانند دولت را استیضاح کنند، استیضاح در صورتی قابل طرح است که به امضای ده

نماینده مجلس را برای طرح استیضاح یک نفر دانسته و براین اساس شهید آیت‌الله مدرس ورقه استیضاح دولت مستوفی‌الممالک را در تاریخ بیست و سوم شوال ۱۳۴۱ تقدیم رئیس مجلس نمود و نیز در تاریخ سه شنبه ۷ مرداد ۱۳۰۳ هجری شمسی شهید آیت‌الله مدرس طرح استیضاح دولت رضاخان را همراه با ۶ نفر دیگر در مجلس طرح نمود.

بر اساس آیین‌نامه داخلی مجلس شورای ملی سابق، تقاضای استیضاح باید کتبی بوده و در جلسه علنی تقدیم مجلس شود و در آن تقاضا موضوع استیضاح صریحاً و با ذکر مورد یا موارد معین باشد، تقاضای مربوط در آن جلسه یا جلسه بعدی قرائت و بدون مباحثه قبول، برای وزیر یا وزیران مورد استیضاح فرستاده می‌شود.^۱

پس از ابلاغ ورقه استیضاح، وزیر یا وزیران مورد استیضاح در اولین جلسه مجلس حاضر و پس از بیان نظرشان، مجلس بدون مذاکره در اصل موضوع روز استیضاح را که نباید بیش از دو هفته به تأخیر افتد معین می‌نماید.^۲

آیین‌نامه داخلی مجلس به صراحت مقرر داشته بود که استیضاح‌کننده نباید در ضمن استدلال و توضیحات خود موضوعات اعلام نشده‌ای را مورد بحث قرار دهد.^۳

طبق ماده ۱۶ آیین‌نامه داخلی مذکور پس از پاسخ وزیر یا وزیران مورد استیضاح، نماینده استیضاح‌کننده می‌تواند حداکثر یک

۱. ماده ۱۵۷ آیین‌نامه داخلی مصوب ۱۳۴۳/۱۲/۱۶
 کمیسیون متعین مجلس شورای ملی.
 ۲. ماده ۱۵۸ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای ملی، ۱۳۴۳.
 ۳. ماده ۱۵۹ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای ملی، ۱۳۴۳.
 ۴. ماده ۱۶۱ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای ملی، ۱۳۴۳.

نفر از نمایندگان برسد. پاسخ به استیضاح باید ظرف ده روز از تاریخ تقدیم آن، از طرف دولت یا وزیر مسئول داده شود. مجلس پس از استماع پاسخ دولت به دولت رأی اعتماد یا عدم اعتماد می‌دهد در صورت‌الخصیر دولت معزول است و نخست‌وزیر یا وزیر مورد استیضاح نمی‌تواند در هیئت دولتی که بلافاصله تشکیل می‌شود، شرکت کند.

در خصوص اصل بحث اختیار مجلس در استیضاح وزرا و هیأت وزیران و این که آیا واگذاری چنین اختیاری به مجلس موجب تزلزل قوه مجریه نخواهد شد، نسبت به احتمال سوءاستفاده برخی از نمایندگان مجلس از استیضاح، با توجه به سابقه تاریخی مسئله، آقای سید محمدخامنه‌ای چنین گفته است: «البته هفتاد سال سابقه پارلمانی هست و ما یک رویه داریم ولی ما باید دلیل استیضاح را بدانیم که برای چیست. اینجا باید بگویم «در هر مورد از اختیاراتش به علت مسامحه در اجرای قوانین یا عدم اجرای یا سوء اجرای آن»، موارد استیضاح باید روشن باشد (وگرنه) اگر نماینده‌ای از نخست‌وزیر یا وزیر خوشش نیاید بهانه‌ای پیدا می‌کنند و ما نمی‌توانیم بگوییم در موارد استیضاح نبوده است.»

در مورد کم بودن وقت ده روز به وزیر جهت حضور در مجلس و پاسخ‌گویی به نمایندگان، آقای سید محمدخامنه‌ای اظهار داشت:

«گاهی اوقات استیضاح‌ها احتیاج به رسیدگی به پرونده‌ها و تهیه دلایل

دارد و این ده روز امکان تهیه و پاسخ را نمی‌دهد و باید مهلت بیشتری که با نظر رئیس مجلس یا به صورت دیگری باشد در این قسمت پیش‌بینی کنیم»^۱.

نایب رئیس محترم مجلس خبرگان با توجه به سؤالات برخی از نمایندگان دیگر اظهار داشت: «در قانون اساسی سعی می‌شود فقط آنهایی که نقش بنیادی و تعیین‌کننده دارد نوشته شود و جزئیات می‌تواند بعداً بیاید و یا کیفیتش در آیین‌نامه داخلی مجلس می‌آید...»^۲.

در مورد حد نصاب لازم، ده نفر از نمایندگان مجلس برای طرح استیضاح آقای دکتر آیت چنین گفته است:

«به نظر من ده نفر زیاد است برای این که در ادوار مجلس داشته‌ایم که یک نفر مانند مدرس ناچار بوده است استیضاح را امضا کند. حال نمی‌گوییم یک نفر ولی ده نفر معمولاً پیدا نمی‌شود بهتر است پنج نفر بکنیم که استیضاح مقدور باشد»^۳.

آیت‌الله... خزعلی یکی دیگر از نمایندگان مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی در مقام مخالفت با کاهش نصاب ده نفر برای امکان طرح شدن استیضاح گفت: «... برای این که دستگاه مجریه متزلزل نشود قید ده نفر لازم است که هر روزی یک نفری در

۱. جلسه ۳۴ مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - اداره کل امور فرهنگی روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ص ۹۰۰ و ۹۰۱.

۲. همان.

۳. جلسه ۳۴ مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی از انتشارات مجلس شورای اسلامی، ص ۹۰۲ و ۹۰۷.

مجلس نباشد.^۱

آقای فاتحی، یکی از نمایندگان مجلس خبرگان قید قابل استیضاح بودن وزیر یا وزرا را با حداقل امضای ده نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی را تجاوز به حق حاکمیت ملی و محدود نمودن حق وکلای ملت دانسته، وی می‌گوید: «این قید تجاوز است به حق حاکمیت ملی و اصل دیگری از همین قانون اساسی که هر نماینده‌ای از طرف همه ملت ایران مسئولیت دارد و در صورتی (استیضاح) قابل طرح است که حداقل به امضای ده نفر از نمایندگان برسد و این قید ده نفر آزادی وکلای ملت را محدود می‌کند. زیرا هر نماینده که نقضی در جریان امور کشور یا در یک منطقه محدودی یا حوزه انتخابیه خود مشاهده نمود باید بتواند از دولت سؤال کند و اگر به او پاسخ کافی داده نشد نماینده هر شهرستان از این حق بتواند استفاده کند زیرا ممکن است روزی وضع مجلس به جایی برسد که نماینده مردمی در آن نباشد. در این صورت باید یک نماینده مردمی نیز بتواند مدرس و ار در مقابل دولت بایستد جالب این است که در قانون سابق (قبل از انقلاب) نیز استیضاح یک نفر نماینده کافی بود.»^۲

نایب رئیس مجلس خبرگان چنین بیان داشته است: «... دولت را نمی‌توان هر روز در معرض خواست یک نماینده قرار داد، نمی‌شود نماینده‌ای را از حقتش محروم کرد ولی اگر واقعاً یک نماینده‌ای در یک مجلس

مردمی سؤالی را مطرح کند که وزیر جواب قانع کننده‌ای به آن نمی‌دهد وقتی می‌شود گفت جواب قانع کننده نبود که این آقائه نفر نماینده دیگر با خودش هم رأی پیدا کند که آنها هم بفهمند این جواب قانع کننده نبود، این تخلف است، استیضاح کند. ولی اگر این قدر کم هوادار است و از افراد تک‌روی است که افکار شخصی‌شاذ دارد، نمی‌شود دولت را در معرض سؤال پیچی و استیضاح افرادی که دارای شذوذ هستند قرار بدهیم.»^۳

بحث مربوط به حق استیضاح حتی توسط یک نفر نماینده و جلوگیری از تزلزل دولت با سؤال کلی از نماینده و جواب نایب رئیس محترم به شرح ذیل ادامه یافت:

آقای حاجتی کرمانی: «این که یک نفر را به‌عنوان این که شاذ است از حق استیضاح کردن محروم کنیم و بگوییم ده نفر دیگر باید با تو هم رأی باشند، از نظر اسلامی و شرعی درست نیست برای این که هر فردی حق دارد از حضرت علی (ع) هم که باشد سؤال کند و او را مورد استیضاح قرار دهد.»^۴

نایب رئیس: «سؤال غیر از استیضاح یعنی مقدمه متزلزل کردن دولت، سؤال را جلوتر گفته‌ایم.»

آقای حاجتی کرمانی: «می‌خواهیم ببینیم طرز رفتاری که مردم با حضرت علی (ع)

۱. همان.

۲. جلسه ۳۵ مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی، از انتشارات مجلس شورای اسلامی، ص ۹۱۸.

۳. جلسه ۳۵، مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی، از انتشارات مجلس شورای اسلامی، ص ۹۱۹، ۹۲۰ و ۹۷۱.

۴. همان.

عضویت پیدا کنند.»

عده حاضر در جلسه به هنگام رأی گیری ۶۳ نفر بودند که با پنجاه و هشت رأی موافق، دو رأی مخالف و سه رأی ممتنع، اصل مذکور به تصویب نمایندگان مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران رسید.

استيضاح وزرا در قانون اساسی و آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی
دو بند اصل ۸۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به مسئله استيضاح هیئت وزیران یا یک وزیر و رئیس جمهور اختصاص یافته است. بند ۱ آن، اصل استيضاح هیئت وزیران یا یک وزیر را مدنظر قرار داده است که به شرح قسمت های مختلف آن و مواد آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در ارتباط با آن می پردازیم.

۱- حق نمایندگان بر طرح استيضاح
استيضاح وزیر یا هیئت وزیران در خصوص نارسایی ها یا عدم رضایت در اجرای سیاست ها از حقوق شناخته شده نمایندگان مجلس شورای اسلامی می باشد، لذا به صراحت قسمت اول بند ۱ اصل ۸۹ اعلام می دارد که «نمایندگان مجلس شورای اسلامی می توانند در مواردی که لازم می دانند هیئت وزیران یا هر یک از وزرا را استيضاح کنند».

مشاهده می شود در خود قانون اساسی مورد یا موارد خاص یا محدودیت

داشتند در زمان حکومتش (نایب رئیس - این سؤال است) نه اصلاً ایراد و اعتراض داشتند به او می گفتند تو اصلاً اشتباه می کنی حق نداری حکومت بکنی حضرت می گفت «خلوا سبيله» بگذارید کار خودشان را بکنند یعنی استيضاح حق یک نفر هم هست».

نایب رئیس: «آخر این «خلوا سبيله» نیست این بیش از این حد است، در حد «خلوا سبيله» روزنامه هست، سخنرانی است، همه چیز هست»^۱.

پس از دو جلسه بحث درباره اصل ۷۰ پیش نویس، اصل ۸۹ قانون اساسی به این شرح به تصویب مجلس خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی رسید: «نمایندگان مجلس می توانند در مواردی که لازم می دانند هیئت وزیران یا هر یک از وزرا را استيضاح کنند، استيضاح وقتی قابل طرح در مجلس است که با امضای حداقل ده نماینده به مجلس تقدیم شود. هیئت وزیران یا وزیر مورد استيضاح باید ظرف مدت ده روز پس از طرح در مجلس حاضر شود و به آن پاسخ گوید و از مجلس رأی اعتماد بخواهد. اگر مجلس رأی اعتماد ندارد هیئت وزیران یا وزیر مورد استيضاح عزل می شود. در صورت عدم حضور هیئت وزیران یا وزیران برای پاسخ استيضاح، نمایندگان مزبور درباره استيضاح خود توضیحات لازم را می دهند و اگر مجلس مقتضی بداند اعلام رأی عدم اعتماد خواهد کرد. در هر صورت نخست وزیر یا وزرای مورد استيضاح نمی توانند در هیئت وزیرانی که بلافاصله بعد از آن استيضاح تشکیل می شود،

اسلامی را گنجانده است. در این رابطه قسمتی از بند ۱ اصل ۸۹ قانون اساسی می‌گوید: «استیضاح وقتی قابل طرح در مجلس است که با امضای حداقل ده نفر از نمایندگان مجلس تقدیم شود». این قسمت از اصل ۸۹ قانون اساسی عیناً در قسمت اخیر ماده ۱۴۹ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی آمده است.

۳- مهلت برای پاسخ‌گویی

برای این که هیئت وزیران یا وزیر مورد استیضاح فرصت لازم برای بررسی و مطالعه مورد یا موارد استیضاح را جهت پاسخ‌گویی در صحن علنی مجلس داشته باشند و نیز نمایندگان محترم در جهت بررسی ابعاد قضیه مطروحه تحقیق نموده و خود را برای رأی عادلانه آماده کنند، قانونگذار اساسی ده روز برای هیئت وزیران یا وزیر مورد استیضاح وقت مقرر داشته است. در این خصوص در قسمتی از بند ۱ اصل ۸۹ قانون اساسی آمده است: «هیئت وزیران یا وزیر مورد استیضاح باید ظرف مدت ۱۰ روز پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و به آن پاسخ گوید. و از مجلس رأی اعتماد بخواهد...». در این مورد در خصوص مهلت مقرر جهت رسیدگی استیضاح، آیین‌نامه داخلی مجلس شورای

مشخصی مقرر نشده است، با این همه طبیعی است که استیضاح باید در مسائل و امور مربوطه به وظایف قانونی مقام استیضاح شونده باشد. برابر ماده ۱۵۰ آیین‌نامه داخلی موضوع استیضاح باید صریحاً و با ذکر مورد یا موارد معین باشد، و برابر ماده ۱۵۳ آیین‌نامه داخلی استیضاح‌کنندگان ضمن استدلال و توضیحات خودشان مجاز نیستند موضوع‌های خارج از موارد استیضاح را طرح نمایند. بنابراین استیضاح‌کنندگان باید دلایل بین، روشن با ابعاد مشخص و دقیق، مستدل و قابل محاسبه ارائه نمایند تا وزیر یا وزیران استیضاح شونده با درک ابعاد موضوع مورد استیضاح، امکان پاسخ‌گویی و دفاع داشته باشند و آنگاه مجلس با بررسی و ارزیابی مراتب استیضاح و پاسخ، قادر به اتخاذ تصمیم شایسته و عادلانه باشد.^۲

۲- تعداد نمایندگان لازم برای طرح استیضاح

بر اساس مقررات قبل از انقلاب هر نماینده‌ای به تنهایی هم می‌توانست طرح استیضاح وزیران را تقدیم مجلس نماید. خبرگان بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با لحاظ داشتن تجارب تاریخی در ایران و جهان و برای جلوگیری از تزلزل قوه مجریه و اختلال در عملکرد منظم آن قوه و بی‌ثباتی در کشور، شرط قابل طرح بودن استیضاح توسط حداقل ده نفر از نمایندگان مجلس شورای

۱. ماده ۱۵۰ آیین‌نامه داخلی: «... موضوع استیضاح باید صریحاً و با ذکر مورد یا موارد معین شود...».

۲. سیدمحمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران: ج ۲، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۲، ص ۲۸۵

بیش از یک وزیر چهار ساعت در خصوص موارد استیضاح صحبت کنند. طبق تبصره ماده ۱۵۲ آیین نامه داخلی حداکثر وقت پاسخ‌گویی برای یک وزیر ۳ ساعت و برای بیش از یک وزیر ۵ ساعت خواهد بود.

د- وزیر یا وزیران مورد استیضاح می‌توانند حداکثر یک ساعت از وقت خودشان را در اختیار یک یا دو نفر از نمایندگان موافق قرار دهند.

ه- پس از پاسخ وزیر یا وزیران حداکثر دو نفر از نمایندگان استیضاح کننده هر کدام حداکثر یک ربع می‌توانند توضیحات تکمیلی بدهند در این صورت وزیر مورد استیضاح حداکثر نیم ساعت مجدداً از خود دفاع می‌کند.

و- پس از خاتمه مذاکرات مربوط به استیضاح، مجلس وارد اخذ رأی شده و در خصوص رأی اعتماد یا عدم اعتماد به وزیر یا هیئت وزیران تصمیم‌گیری می‌کند. در مورد دادن رأی اعتماد یا عدم اعتماد در جریان استیضاح، شورای محترم نگهبان در پاسخ به استفساریه ۱۳۷۱۸۲-۱۳۶۹/۱۲/۱۳ ریاست جمهوری، به این شرح اعلام نظر کرده است: «با توجه به صراحت اصل ۱۲۵ قانون اساسی مصوب شورای بازنگری قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ که سلاک کنار گذاشتن وزرا را در مورد استیضاح،

اسلامی می‌گوید: «جهت توضیحات لازم، هیئت وزیران یا وزیر مورد استیضاح موظف است ظرف ۱۰ روز پس از طرح استیضاح در مجلس حاضر شود». تعیین وقت استیضاح در ظرف ۱۰ روز با پیشنهاد وزیر یا هیئت وزیران و تصویب هیئت رئیسه مجلس در دستور هفتگی قرار می‌گیرد و تعیین وقت در مدت مقرر در این ماده الزامی است.

۴- موارد عدم حضور استیضاح شوندهگان قانون اساسی و آیین نامه داخلی در این رابطه تعیین تکلیف نموده است به این ترتیب که اگر هیئت وزیران یا وزیر مورد استیضاح جهت پاسخ‌گویی و توضیحات لازم به نمایندگان حاضر نشوند، در این صورت نمایندگان استیضاح کننده مطالب خودشان را توضیح می‌دهند و در صورتی که مجلس مقتضی بداند، رئیس مجلس رأی عدم اعتماد را اعلام خواهد نمود.^۱

۵- نحوه بررسی استیضاح و نتایج آن در ضمن بررسی جریان مذاکرات مجلس نکاتی باید رعایت شود:

الف- بیانات استیضاح کنندگان و پاسخ آنها باید در یک یا چند جلسه متوالی ایراد شود.

ب- نمایندگان استیضاح کننده مکلف هستند فقط موضوعات مربوط به استیضاح را مورد بحث قرار دهند.

ج- در خصوص مدت مذاکرات، در ماده ۷۶ آیین نامه داخلی مقرر شده که، استیضاح کنندگان می‌توانند در صورت استیضاح یک وزیر به مدت دو ساعت و در موارد

۱. قسمتی از بند ۱ اصل ۸۹ قانون اساسی و ماده ۱۵۶ آیین نامه داخلی مصوب ۱۳۶۲/۲/۱۸ مجلس شورای اسلامی.

گزارش ویژه

مسئول بود که نحوه رسیدگی به تخلف از این مسئولیت را قانون معین می‌کرد. عزل ریاست جمهوری با رأی مجلس شورای اسلامی به علت عدم کفایت سیاسی وی توسط مقام معظم رهبری با در نظر گرفتن مصالح کشور طبق بند ۵ اصل ۱۱۰ قانون اساسی امکان‌پذیر بود. بنابراین مسئولیت سیاسی رئیس‌جمهور در برابر مجلس شورای اسلامی مطرح نبود.

در مورد چگونگی بررسی عدم کفایت سیاسی رئیس‌جمهور موضوع بند ۵ اصل ۱۱۰ قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸، مواد ۱۵۹ تا ۱۶۲ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۲/۱۸ و اصلاحات بعدی تعیین تکلیف کرده بود.

۲- اصلاحات به عمل آمده در شورای بازنگری قانون اساسی

از آنجا که قبل از اصلاحیه ۱۳۶۸، قانون اساسی مسئله استیضاح ریاست جمهوری را مطرح ننموده و آنچه که در بند ۵ اصل ۱۱۰ قانون اساسی به عنوان یکی از وظایف و اختیارات رهبری مطرح بود مسئله عدم کفایت سیاسی با رأی مجلس شورای اسلامی بوده که در این صورت مقام معظم رهبری با در نظر گرفتن مصالح کشور در صورت صلاحدید، رئیس‌جمهور را عزل می‌کرد، آن چنان که در مورد اولین ریاست‌جمهور اسلامی ایران یعنی بنی‌صدر معزول اتفاق افتاد. بنابراین شایسته است که برخی از نکات مذاکرات شورای محترم

رأی عدم اعتماد مجلس شورای اسلامی دانسته است و با عنایت به استصحاب اعتماد ابراز شده به وزرا از سوی مجلس در آغاز کار آنها، هیئت وزیران یا وزیر مورد استیضاح هنگامی عزل می‌گردد که اکثریت نمایندگان رأی عدم اعتماد بدهند و صرف عدم احراز رأی اعتماد اکثریت موجب عزل نمی‌گردد»

براین اساس در واقع درخاتمه مذاکرات در واقع مخالفان یا استیضاح‌کنندگان باید برای برکناری وزیر یا هیأت وزیران رأی عدم اعتماد بدهند.

ز- اگر مجلس به وزیر یا هیئت وزیران مورد استیضاح رأی اعتماد ندهد آنان نمی‌توانند در هیئت وزیرانی که بلافاصله بعد از آن تشکیل می‌شود عضویت پیدا کنند.

استیضاح رئیس‌جمهور در حقوق

اساسی جمهوری اسلامی ایران

۱- قبل از اصلاح قانون اساسی

تا قبل از اصلاح قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۸ در مسئله سؤال از وزرا موضوع اصل ۸۸ قانون اساسی اصلاحی و استیضاح مقرر در اصل ۸۹ اصلاحی سخنی از رئیس‌جمهور وجود نداشت، بدین ترتیب براساس اصل ۱۲۲ در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸، رئیس‌جمهور در حدود اختیارات و وظایف خویش در برابر ملت

است که از خود شخص نمی‌شود خواست که شما عین مطالب را بیان کن تا بعد ببینیم که مثلاً شما کفایت دارید، کفایت ندارید و بعد از بیان یک مسائلی بخواهیم دربارهٔ عدم کفایت بحث کنیم».

آیت‌ا. سیدعلی خامنه‌ای (نایب رئیس): «خوب ما که استیضاح از رئیس‌جمهور را تصویب کردیم یعنی مجلس خواست که رئیس‌جمهور استیضاح شود و وی توانست جواب قانع‌کننده بدهد، مجلس به او چه رأی خواهد داد؟ در مورد وزرا رأی عدم اعتماد در اینجا که در مورد رئیس‌جمهور مسئله اعتماد مطرح نیست، قهراً عدم کفایت خواهد بود غیر از آن عدم کفایت سیاسی است که همین جور که فرمودید جداگانه بحث شود».

بیات: «چون اول رئیس‌جمهور با رأی اعتماد مجلس روی کار نیامد. قهراً در اینجا باید عنوان عدم کفایت مطرح بشود وقتی که به رئیس‌جمهور نمایندگان مردم دوسوم‌شان رأی ندادند. این نشان می‌دهد که رأی مردم هم دقیقاً از او گرفته شده و او به‌طور طبیعی دیگر نمی‌تواند رئیس‌جمهور باشد خوب حال شما اسم این را عدم کفایت بگذارید یا نه. عدم کفایت نگذارید بفرمایید که ملزم به استعفا است اما هر دو از نظر حقوقی همان اثر خودش را خواهد داشت».

میرحسین موسوی: «وقتی مجلس رئیس‌جمهوری را استیضاح می‌کند و رئیس‌جمهور پاسخ می‌دهد و مجلس می‌خواهد رأی بدهد. این رأی به چه هست، به عدم اعتماد هست؟ او رأی از

بازنگری قانون اساسی در جهت فهم بهتر اصلاحات به عمل آمده آورده شود».

در مورد علل اضافه شدن مسئله استیضاح رئیس‌جمهور به استیضاح هیئت وزیران یا یک وزیر به اصل ۸۹ قانون اساسی، در جریان مذاکرات نمایندگان محترم شورای بازنگری قانون اساسی چنین آمده است.

میرحسین موسوی مخبر کمیسیون: «با توجه به تغییراتی که در ترکیب و رئیس دولت صورت گرفت اصل ۸۹ نیز که مربوط به استیضاح هست دچار تحولاتی شد. یکی بند اول این اصل هست که تقریباً همان چیزی است که در اصل ۸۹ الان هست و یکی بند دوم است که بر می‌گردد به این که رئیس‌جمهور را چگونه می‌شود استیضاح کرد آن قسمت که مربوط به نخست‌وزیر بود طبیعتاً عوض شده است».

در بند ۲ پیشنهاد شده بود که حداقل ۵۰ نفر از نمایندگان مجلس رئیس‌جمهور را در مقام وظایف مدیریت قوه مجریه و اداره امور اجرایی کشور مورد استیضاح قرار دهند. رئیس‌جمهور باید ظرف مدت یک‌ماه پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و درخصوص مسائل مطرح شده توضیحات کافی بدهد. در صورتی که پس از بیانات مخالفان و موافقان و پاسخ رئیس‌جمهور اکثریت دو سوم اعضای مجلس به عدم کفایت رئیس‌جمهور رأی بدهند در این صورت مراتب جهت عزل وی به مقام رهبری ارسال می‌شود».

آیت‌ا... یزدی: «عدم کفایت مسئله‌ای

گزارش ویژه

نویت به رأی می‌گذاریم».

میرحسین موسوی مخبر کمیسیون: «ما برای یک فردی به‌عنوان رئیس جمهور اختیارات وسیعی قائل می‌شویم... در عین حال با این فرد طوری برخورد می‌کنیم که مصون از هر نوع سؤالی و پرخاشی باشد. ما عملاً نباید وضعیتی را پیش بیاوریم که در کشور از کسی که این مسئولیت زیاد داده شده و این امکانات زیاد داده شده سؤال نشود، استیضاح نشود به او پرخاش نشود، خوب مصلحت نظام برای ما بالاتر از هر چیز دیگر است و من فکر می‌کنم این به سلامت خود آن مسئول هم کمک می‌کند، مسئولی که باید مراقب باشد رأی نمایندگان ملت را در کنار خودش داشته باشد، من فکر می‌کنم یک نوع مراقبت روی اعمال خودش، حرف‌های خودش، قراردادهای خودش، تصمیمات خودش خواهد داشت. خوب شما یک فردی را بگذارید که تقریباً از او سؤال و استیضاح غیرممکن بشود. این فرد در نهان کار خودش و در میان این پیچ و تاب‌های کارهای اجرایی چه بسا نه به خاطر بدجنسی، بلکه به خاطر عملاً سهل‌شدن کارها و تسهیل کارهای خودش و نظایر اینها در بسیاری از کارها فراتر از قانون برود...»

پس از بحث و بررسی برای رقم‌های ۶۰ نفر، ۱ و ۱/۳ نمایندگان جهت استیضاح رئیس‌جمهور، رأی‌گیری به عمل آمد رقم‌های ۶۰ نفر و ۱/۳ نمایندگان تصویب نشد ولی رقم ۱/۳ نمایندگان به تصویب اعضای

مردم دارد به‌طور طبیعی کشانده می‌شویم به بحثی که همان رأی را به عدم کفایت رئیس‌جمهور در انجام وظایف عادی او تلفی کنیم و مسئله جهت تصمیم‌گیری نهایی جهت عزل یا نگه داشتن رئیس‌جمهور پیش رهبری برود.

در مورد تعداد به این خاطر رأی را برای رئیس‌جمهور بالا گرفتیم یعنی فکر کردیم که صدو هشتاد نفر باید رأی عدم اعتماد بدهند تا رئیس‌جمهور معلوم بشود که کفایت لازم را ندارد. این ۱۸۰ رأی جمع شدن کار بسیار سختی است ما این تعداد را گفتیم طبیعتاً در مجلس هم این محاسبه به عمل خواهد آمد. یعنی کسانی که این امضا را می‌کنند و می‌خواهند که رئیس‌جمهور را به استیضاح بکشانند، می‌دانند که شکست بخورند یک شکست سیاسی شدید برای مخالفان رئیس‌جمهور خواهد بود و باعث تثبیت بیشتر رئیس‌جمهور و دولت در کار خودش خواهد بود».

آیت... مؤمن: «برای یک سؤال ناقابل می‌گوییم یک چهارم برای استیضاح ۵۵ نفر؟».

میرحسین موسوی: «اگر ۵۰ نفر رأی نیاورد رقم را بالا می‌بریم».

پیشنهادات دیگر آقای حبیبی: ۶۰ نفر.

آیت... خامنه‌ای نایب‌رئیس: «یک چهارم را رأی می‌گیریم».

عبدالله نوری: «روی یک سوم هم پیشنهاد است».

آیت... یزدی (منشی): «هر سه رقم را به

قرارداده‌اند. بدین ترتیب به طور کلی مسئولیت سیاسی رئیس جمهور در مقابل مجلس شورای اسلامی از دو جهت مطرح شده است:

۱- رئیس جمهور طبق اصل ۱۳۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ریاست هیئت وزیران را بر عهده دارد، وی در خصوص اقدامات هیئت وزیران در برابر مجلس شورای اسلامی مسئول است. پس به عنوان رئیس دولت در مقابل مجلس باید پاسخگو باشد.

۲- به موجب اصل ۱۲۲ قانون اساسی، رئیس جمهور در حدود اختیارات و وظایفی که به موجب قانون اساسی یا قوانین عادی بر عهده دارد در برابر ملت و رهبر و مجلس شورای اسلامی مسئول است. این مسئولیت نه ناشی از ریاست بر هیئت وزیران بلکه از وظایف خاص ریاست جمهوری می‌باشد.

از بین ابزارهای نظارتی مجلس شورای اسلامی بر نحوه عملکرد رئیس جمهور به عنوان ریاست قوه مجریه که از مسئولیت سیاسی وی در برابر مجلس شورای اسلامی ناشی می‌شود، امکان استیضاح رئیس جمهور است که موضوع بند ۲ اصل ۸۹ قانون اساسی می‌باشد که قبلاً مورد اشاره قرار گرفت.

در خصوص اصل فوق‌الذکر نکات ذیل دارای اهمیت است:

۱- طرح استیضاح رئیس جمهور با امضای حداقل یک سوم از نمایندگان مجلس شورای اسلامی امکان‌پذیر است. مشاهده

محترم شورای بازنگری قانون اساسی رسید.^۱ پس از بحث و بررسی سرانجام در جلسه ۳۹ شورای بازنگری قانون اساسی اصل ۸۹ قانون اساسی اصلاح و بندی بدان الحاق شد: «بند ۲- در صورتی که حداقل یک سوم از نمایندگان مجلس شورای اسلامی رئیس جمهور را در مقام اجرای وظایف مدیریت قوه مجریه و اداره امور اجرایی کشور مورد استیضاح قرار دهند، رئیس جمهور باید ظرف مدت یک ماه پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و در خصوص مسائل مطرح شده توضیحات کافی بدهد. در صورتی که پس از بیانات نمایندگان مخالف و موافق و پاسخ رئیس جمهور اکثریت دو سوم کل نمایندگان به عدم کفایت رئیس جمهور رأی دادند مراتب جهت اجرای بند ده اصل یکصد و دهم به اطلاع مقام رهبری می‌رسد.»

۳- بعد از اصلاح قانون اساسی در ۱۳۶۸ با اصلاح قانون اساسی و افزایش اختیارات ریاست جمهوری و حذف سمت نخست‌وزیری و قرار گرفتن رئیس جمهور به ریاست هیئت وزیران، مسئولیت سیاسی رئیس جمهور نه تنها در مقابل مردم بلکه در مقابل رهبر و مجلس شورای اسلامی مورد تأکید قرار گرفت.

با این همه نمایندگان محترم شورای بازنگری قانون اساسی با در نظر گرفتن مقام و موقعیت ریاست جمهوری به عنوان عالی‌ترین مقام سیاسی پس از رهبری و آسوی دیگر جهت رعایت احتیاط، طرح سؤال و استیضاح از رئیس جمهور را مورد تصویب

۱. جلسه‌های ۲۵ و ۳۹ شورای بازنگری قانون اساسی، از انتشارات مجلس شورای اسلامی تیرماه ۱۳۶۹.

گزارش ویژه

کل نمایندگان مجلس میسر است. در اینجا مشاهده می‌شود به جای رأی عدم اعتماد رأی عدم کفایت مطرح است چرا که رئیس‌جمهور با رأی نمایندگان به مقام ریاست جمهوری نایل نشده است تا در واقع پس گرفتن آن رأی عدم اعتماد محسوب شود بنابراین عدم کفایت وی مطرح می‌شود، و این امر بدین معنی است که نمایندگان منتخب مردم نسبت به رئیس‌جمهور اعتماد خود را از دست داده‌اند، لذا رأی آنان به عنوان وکیل و امین مردم حائز اهمیت می‌باشد. مع‌ذالک بدین جهت که رئیس‌جمهور مستقیماً توسط مردم انتخاب می‌شود صرف رأی بر عدم کفایت وی برای برکناری ریاست جمهوری کافی نیست بلکه مقام رهبری باید در این خصوص بر اساس رأی نمایندگان مردم تصمیم‌گیری نماید.

۵- از آن جا که رئیس‌جمهور مکلف شده در مجلس در ظرف مدت یک ماه برای پاسخ‌گویی حاضر شود، عدم حضور وی مانع رأی‌گیری در مورد عدم کفایت وی نخواهد بود.

۶- در صورتی که عدم کفایت رئیس‌جمهور در مجلس تصویب شود مراتب جهت عزل وی به اطلاع مقام رهبری می‌رسد که بر اساس بند ۱۰ اصل ۱۱۰ قانون اساسی مقام معظم رهبری با در نظر گرفتن مصالح کشور تصمیم لازم را اتخاذ می‌فرمایند.

□□□

می‌شود قانونگذار اساسی برای جلوگیری از بی‌ثباتی در ارکان قوه مجریه و نیز با توجه به انتخابی بودن رئیس‌جمهور از سوی مردم، نصاب بیشتری در مقام مقایسه با تعداد نمایندگان لازم یعنی ده نفر برای استیضاح هیئت وزیران یا یکی از وزرا لحاظ نموده است. زیرا بدیهی است که سهولت در امکان استیضاح ریاست جمهوری موجبات سقوط دولت و عدم ثبات در کشور را فراهم می‌سازد.

۲- مدت زمان لازمی نیز که رئیس‌جمهور مکلف به حاضر شدن جهت پاسخ به استیضاح‌کنندگان می‌باشد در مقام مقایسه با هیئت وزیران یا یکی از وزرا که ده روز می‌باشد به ۳۰ روز افزایش داده شده، بدین ترتیب جهت مطالعه و بررسی موارد استیضاح برای رئیس‌جمهور فرصت بیشتری در نظر گرفته شده که این امر ناشی از اهمیت بیشتر استیضاح رئیس‌جمهور مجریه است.

۳- رئیس‌جمهور از لحاظ وظایف مدیریت قوه مجریه و اداره امور اجرایی کشور قابل استیضاح است، پس قلمرو و موضوع‌های مورد استیضاح نیز در خصوص رئیس‌جمهور نسبت به وزیر یا هیئت وزیران که در مورد هر امری از امور قابل استیضاح هستند محدودتر می‌باشد.

۴- در صورتی که پس از بیانات نمایندگان مخالف و موافق و توضیحات کافی رئیس‌جمهور، اکثریت دو سوم کل نمایندگان به عدم کفایت رئیس‌جمهور رأی بدهند، عدم کفایت وی با رأی مثبت دو سوم